

LA TRADICIÓ PEDAGÒGICA JUEVA: DEL NEOHUMANISME DE L'ASSIMI- LACIÓ A L'ALTERNATIVA HERME- NÈUTICA NEOHEBRAICA

ÈRIC ORTEGA

Universitat de Barcelona

Que un dia d'octubre de 1920 Franz Rosenzweig fundés a Frankfurt la *Freie Jüdische Lehrhaus* no respon, ni de bon tros, a una mera casualitat. Ben al contrari, podríem dir que segueix una lògica diferent: la que permet que el pensament d'alguns autors (com Plató, el mateix Rosenzweig o el nostre Joaquim Xirau) acabi esdevenint pedagogia. El que volem portar aquí a col·lació són les tradicions pedagògiques que s'emmarquen entre dues traduccions bíbliques, traduccions que, al nostre parer, simbolitzen dos moments cabdals en la història de la *Bildung* jueva.

I no podem menys que començar la nostra intervenció fent referència al fracàs que va suposar que els jueus de la *Mitteleuropa*¹ (al dir de Magris) no poguessin ser assimilats a la cultura centreeuropea. Dita cultura, de marcat accent neohumanista, va assentar les bases, juntament amb la primera de les traduccions bíbliques a la que ens hem de re-

1. C. MAGRIS, *El mito habsbúrgico en la literatura austríaca moderna*, México: UNAM, 1998.

ferir (la de Mosses Mendelssohn), del que seria un projecte il·lustrat de síntesi que hauria de tenir com a resultat (i aquí seguim a Traverso) l'aparició d'un nou tipus humà: la d'un jueu alemany més alemany que jueu².

Podem fer-nos una idea d'aquest nou tipus si pensem en la figura de l'Stefan Zweig³ i en com aquesta encarna perfectament l'esperit de la *Bildung* neohumanista que compartien tots el jueus partidaris de l'assimilació. Però no avancem esdeveniments. Perquè el cert és que un dels més forts intents d'entesa entre totes dues cultures és el que va emprendre Mendelssohn, que a part de justificar la seva traducció argüint la necessitat d'ensenyar la llengua alemanya tant als seus infants com a una part de la nació, pretenia que la seva traducció pogués ser útil a qualsevol alemany, amb independència de la seva confessió⁴.

Paga la pena recordar que l'intent d'assimilació, a banda de tenir uns precursors lingüístics –la llengua alemanya va servir per a unificar lingüísticament els territoris de centre-europa– va tenir també, un precursor cívic (l'emancipació política) que es va donar amb l'Edicte de tolerància de 1781 a l'Imperi Austrohongarès⁵ i amb l'Edicte de l'11 de març de 1812 a Prússia com a resultat de les reformes polítiques esdevingudes per la victòria de Napoleó sobre les tropes alemanyes a Jena.

Així les coses, podem posar de relleu la relació entre el neohumanisme i l'assimilació si prenem en consideració el fet que la Universitat alemanya del segle XIX va néixer

2. E. TRAVERSO, *El final de la modernidad judía. Historia de un giro conservador*, València: Publicacions de la Universitat de València, 2013, p. 48.

3. S. ZWEIF, *El món d'ahir. Memòries d'un europeu*, Barcelona: Quaderns Crema, 2001.

4. D. BOUREL, «D'une Bible à l'autre: de Mendelssohn à Buber-Rosenzweig», *Revue germanique internationale*, 5 (1996): 32.

en plena època neohumanista i sota l'empara d'autors com Schelling, Fichte i Wilhelm von Humboldt. Aquest últim, amb el seu *Sobre l'organització interna i externa dels establiments científics superiors de Berlín* (1810) pot ser considerat el veritable pare fundador de la universitat berlinesa⁶.

Vet aquí però, que aquella universitat que tenia com a idees rectores la idea de soledat i la idea de llibertat contenia alhora, en el seu si, una sort d'horitzó utòpic que, incardinat amb el romanticisme pedagògic goethenià, pretenia convertir la *Mitteleuropa* en una veritable província pedagògica. És en aquest sentit que pren força la idea de formació (*Bildung*) entesa com l'home culte gràcies al contacte amb les arts, les lletres i les ciències i que, exemplificat meravellosament pel mateix Goethe o els germans Humboldt, tenia com a finalitat transcendir els marges que imposa una formació de caire utilitarista⁷.

Des d'aquesta perspectiva neohumanista, en la que segons Humboldt «l'autèntica meta de l'ésser humà és aconseguir la més elevada formació integral de les seves energies»⁸, s'entenia que tota ciència i tot saber quedaven en el fons subordinats a la idea de formació humana, considerada aquesta globalment. No obstant això, i amb el pas del temps, la idea rectora de llibertat sobre la que s'havia bastit la Universitat alemanya va anar deixant lloc a un germanisme que, si bé va permetre la unificació lingüística de l'Eu-

5. J. LE RIDER, *Los judíos vieneses en la Belle Époque*, Barcelona: Ediciones del Subsuelo, 2016, p. 13.

6. J. GARCÍA, I. VILAFRANCA, C. VILANOÛ, «Entre Berlín (1810) y Fráncfort (1920): De la Universidad Humboldtiana al Freie Jüdische Lehrhaus», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, 34 (2015): 69.

7. *Ibidem*, p. 73.

8. M. MARTÍ MARCO, *Wilhelm von Humboldt y la creación del sistema universitario moderno*, Madrid: Verbum, 2012, p. 31.

ropa central i va possibilitar en part aquesta idea de *Bildung*, alhora (en la seva deriva nacionalista) va impossibilitar la plena assimilació jueva. Les paraules de Norbert Elias descriuen molt bé aquesta condició: «És una experiència força singular, ens diu, pertànyer a un grup minoritari estigmatitzat i alhora sentir-se completament inserit en la corrent cultural central així com en el destí polític i social de la majoria que t'estigmatitza⁹».

Així doncs, i per bé que la majoria de jueus havien confiat en l'educació i per extensió en una cultura alemanya en la que van trobar una via privilegiada d'afirmació i reconeixement,¹⁰ –recordem que l'esperit educa i que ens trobem en una època de culturalisme pedagògic–, el cert és que a partir del 1880 hi haurà una recreuada dels sentiments antisemites que s'estendrà als discursos polítics i que acabaran per fer-se sentir a la Universitat. El ja mític *Die juden sind unser Unglück* [*Els jueus són la nostra desgràcia*] popularitzat per l'historiador de la Universitat de Berlín, Heinrich von Treitschke, i que posteriorment hauria de ser adoptat com a eslògan del diari de ideologia nacionalsocialista *Der Stürmer*,¹¹ ho il·lustra perfectament.

Enzo Traverso explica aquesta estranya combinació d'assimilació cultural i exclusió política en termes d'una contradicció insuperable entre la idea de *Bildung* i l'ideal de *Sittlichkeit* (eticitat)¹². Mentre que la *Bildung*, a través de l'apropiació cultural, estava essent cada vegada més ju-

9. E. TRAVERSO, *El final de la modernidad judía. Historia de un giro conservador*, op cit., p. 54.

10. *Ibidem*, p. 52.

11. J. GARCÍA, I. VILAFRANCA, C. VILANOU, «Entre Berlín (1810) y Fráncfort (1920): De la Universidad Humboldtiana al Freie Jüdische Lehrhaus», op cit., p. 78.

12. E. TRAVERSO, *El final de la modernidad judía. Historia de un giro conservador*, op. cit., p. 58.

daïtzada, l'eticitat (*Sittlichkeit*) —que suposava una sèrie de d'atributs com la decència, la moralitat i la respectabilitat— era, en canvi, relegada a l'espai públic i dipositada únicament sobre els alemanys d'origen no-jueu. Amb tot, s'entén que des d'instàncies jueves es proposés una alternativa (que anomenem «hermenèutica») que cristal·litza amb la fundació de la *Freie Jüdische Lehrhaus*.

Davant de tres possibles sortides, una de caire polític encarnada pel sionisme herzlelià, una altra de caràcter transcendental representada per Paul Natorp i una última, de caire neohebraic, representada Hermann Cohen i Franz Rosenzweig, mirarem de posar l'accent en la darrera per donar una mica de llum a les implicacions pedagògiques d'una tradició que hem volgut emmarcar a l'entorn de la traducció bíblica de Buber-Rosenzweig. I és que si podem veure en la traducció mendelssohniana un projecte amb vistes a l'ensenyament de la llengua alemanya per facilitar l'assimilació dels jueus alemanys, la traducció de Buber-Rosenzweig, en canvi, pot ser interpretada en clau de reacció que convida al retrobament dels jueus amb la seva pròpia tradició un cop vista la impossibilitat de l'assimilació¹³.

Ben mirat, la via neohumanista representada per Goethe i Humboldt suposa una veritable insatisfacció per a Franz Rosenzweig, que veu en l'idealisme alemany que la fonamenta, el responsable (si més no, indirecte) de la difícil situació en la que es troben els jueus no només en el si de la cultura germànica sinó també en la Universitat alemanya¹⁴.

13. D. BOUREL, «D'une Bible à l'autre: de Mendelssohn à Buber-Rosenzweig», *Revue germanique internationale*, op. cit., p. 36.

14. D. BARRETO, «Escuchar al extranjero. Sobre la idea de traducción en Rosenzweig», *Doletiana: revista de traducció, literatura i arts*, 4 (2013): 2.

Així les coses, s'entenen els esforços de Rosenzweig per formular un nou pensament que podríem dir (i aquí seguim Löwy) és el resultat de filtrar la cultura alemanya a través de la fe jueva, retornant així a un judaisme no ortodox que pot inscriure's en el moviment neoromàntic de reencantament del món¹⁵.

I si podem dir que la Universitat alemanya és filla del pensament idealista no cal forçar en excés l'argument per a veure entre el pensament de Rosenzweig (que es nodreix del temps i de l'altre) i la *Freie Jüdische Lehrhaus*, una veritable via pedagògica que havia de retornar el judaisme al centre de la vida o, en paraules de Rosenzweig en el discurs d'apertura de la *Lehrhaus*: «Per a ser jueus no hauríem de renunciar a res sinó que ben al contrari, hauríem de reconduir-ho tot al judaisme. De la perifèria novament al centre, de l'extern a l'intern¹⁶».

No és estrany doncs, que la institució lliure d'ensenyament jueu, que va començar l'any 1920 amb 600 estudiants i que en el moment de màxim esplendor suposava més del 4 per cent de la població jueva de Frankfurt (al voltant de 1100 estudiants)¹⁷, representi allò que Martha Friedenthal-Haase posa en boca d'Ernst Simon al dir que l'educació d'adults jueva s'eleva, en èpoques de crisi, a la categoria de resistència espiritual.¹⁸ En el fons, del que es tractava era de plantejar una alternativa al fracàs de l'assimilacionisme

15. M. LÖWY, *Judíos heterodoxos. Romanticismo, mesianismo, utopía*, Barcelona: Anthropos, 2015, p. 40.

16. N. GLATZER, *On Jewish Learning*, New York, The University of Wisconsin Press, 1955, p. 98.

17. J. GARCÍA, I. VILAFRANCA, C. VILANOU, «Entre Berlín (1810) y Fráncfort (1920): De la Universidad Humboldtiana al Freie Jüdische Lehrhaus», *op cit.*, p. 98.

18. M. FRIEDENTHAL-HAASE, «Educación de adultos y crisis en el pensamiento de Martin Buber», *Educación*, 45, 1992, p. 25.

mitjançant un discurs pedagògic neohebraic que permetés, a través de l'estudi de la història jueva, la Bíblia i els textos de la Tradició (i per tant, de l'hermenèutica), un nou enllaç amb la tradició del ser jueu¹⁹.

Aquest discurs, que va ser designat amb l'expressió *Bildung und kein Ende*²⁰, va de la mà amb un pedagogia de caire relacional, dialògic, i de reconeixement de l'alteritat que té, com un dels seus pares filosòfics, el mateix Rosenzweig²¹. No és el moment d'entrar en pensament d'aquest autor però no ens sembla difícil veure en el paper cabdal que per a aquest pensament té el diàleg no només una nova forma de pensar, sinó també, una nova manera d'ensenyar i aprendre. I per a mostra, com se sol dir, un botó. A la *Lehrhaus*, la major part dels professors que hi donaven classe no eren especialistes en la matèria que ells mateixos havien escollit impartir; i aquesta peculiar situació era intencionada, hi havia reflexió pedagògica al darrere: no volien arribar a classe amb respostes sinó més aviat veure's a si mateixos com a participants compromesos amb els interrogants que els estudiants posaven sobre la taula. Rosenzweig ho va expressar molt bé quan va afirmar que la tasca de la *Lehrhaus* era assegurar la fecunditat pedagògica de l'*amhaartzus* (la ignorància) amb vistes a la il·luminació²².

Voldríem posar punt i final a la nostra comunicació fent palesa l'atracció que va suposar l'obertura de la *Lehrhaus*

19. *Ibidem*, p. 32.

20. J. GARCÍA, I. VILAFRANCA, C. VILANOU, «Entre Berlín (1810) y Fráncfort (1920): De la Universidad Humboldtiana al Freie Jüdische Lehrhaus», *op cit.*, p. 95.

21. J.L. BUENO, «El “nuevo pensamiento” de Franz Rosenzweig: Una filosofía del diálogo y de la experiencia», *Cuadernos Judaicos*, 28 (2011): 8.

22. B. POOLOCK, *Franz Rosenzweig*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/rosenzweig/>>.

per a molts dels principals intel·lectuals jueus de la l'Àlemania de Weimar que, en algun moment dels divuit anys que va romandre oberta, van passar per les seves aules. En els primer anys trobem noms com el de Martin Buber, el del ja citat Ernst Simon o Rudolf Hallo. I durant la dècada dels anys 20, hi van participar figures com la d'Erich Fromm, Berta Pappenheim o Leo Strauss. Amb la menció d'aquests noms aprofitem per, ara sí, acabar d'enllestir un camí «entrebíbic» que ens ha portat de la solitud i l'estudi del diàleg i l'altre.

